

ISSN 2223-3822

Andrushkiv, B. & Grushko, V. (2020) Zminy paradyhm rozvytku ekonomiky, panivnykh form kapitalu ta novi vyklyky suchasnykh transformatsii [Changes in the economic development paradigms, dominant forms of capital and new challenges of modern transformations]. *Sotsialno-ekonomichni problemy i derzhava* [Socio-Economic Problems and the State] (electronic journal), Vol. 23, no. 2, pp. 34-45. Available at: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2020/20abmvst.pdf>

SEPS

Journal

Socio-Economic
Problems and the State

ЗМІНИ ПАРАДИГМ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ, ПАНІВНИХ ФОРМ КАПІТАЛУ ТА НОВІ ВИКЛИКИ СУЧАСНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Богдан Андрушків

Тернопільський національний технічний
університет імені Івана Пулюя,
вул. Руська, 56, м. Тернопіль, 46001, Україна
e-mail: andrushkiv.bohdan@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4897-5539>

Віктор Грушко

Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
вул. Максима Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027, Україна
e-mail: grushko.vs@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5585-0588>

Article history:

Received: September, 2020

1st Revision: September, 2020

Accepted: November, 2020

JEL classification:

N000

UDC:

330.341.2

DOI:

<https://doi.org/10.33108/sepd2020.02.034>

Анотація: У статті досліджена системоформуюча роль та еволюція капіталу у функціонуванні економіки, а також вплив його панівних форм на зміни місця економіки у життєдіяльності суспільства. Розкриті причини зміни парадигм розвитку економіки, впливовості різних сфер економічної діяльності під впливом переорієнтувань на нагромадження нових форм капіталу. Виявлені тенденції в інформатизованій і глобалізованій світовій економіці, які вирішальним чином визначають наростання монополістичних тенденцій та одностороннє узалежнення виробничих галузей від процесів, що розвиваються у фінансовій сфері. Проаналізовано трансформацію економіки з виробничих пріоритетів на різні форми швидкого збагачення без необхідності створення реальних благ. Встановлено загострення суперечностей між виробничими галузями і фінансовим сектором, між інформатизованими та неінформатизованими складовими економіки, між тими, чия кваліфікація буде потрібною на інформатизованому виробництві, й тими, чия праця у новій економіці вже не буде необхідною.

Розкрито процес ієрархізації, що розгортається в економіці між різними галузями та сферами діяльності під впливом різних темпів нагромадження капіталів. Здійснено аналіз існуючих механізмів нагромадження капіталів у різних структурних підрозділах економіки. Виявлені причини неоднакової динаміки нагромадження капіталів різними складовими економіки. Встановлена неспроможність ринкового механізму забезпечувати розвиток та функціонування економіки у напрямку розширеного відтворення виробництва необхідних для суспільства благ. Розкритий вплив інформаційних технологій на глобалізаційні процеси у світі та їх зв'язок зі зниженням продуктивності економіки на цьому етапі розвитку. Встановлені реальні мотиви суб'єктів економічної діяльності, які змінили парадигму економічної поведінки людей на постіндустріальній стадії. Виявлений вплив прагнення забезпечення максимізації прибутковості як фундаментальної рушійної сили економічної поведінки, яка забезпечила зміни у тривалій і стійкій тенденції, орієнтованій на зростання продуктивності у господарській діяльності.

Ключові слова: капітал, інформатизація, глобалізація, фінансialізація, монополізація, рента, технологічна революція.

Андрушків Б. Зміни парадигм розвитку економіки, панівних форм капіталу та нові виклики сучасних трансформацій [Електронний ресурс] / Богдан Андрушків, Віктор Грушко // Соціально-економічні проблеми і держава. — 2020. — Вип. 2 (23). — С. 34-45. — Режим доступу: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2020/20abmvst.pdf>

This open access article is distributed under a Creative Commons Attribution (CC-BY) 4.0 license.

1. Постановка проблеми.

Економічна реальність протягом усієї своєї історії перебуває у постійних змінах, періодично переорієнтовуючись на нові сфери діяльності, нові форми капіталу, нові цілі, проте незмінним мотивом економічних одиниць залишається прагнення реалізовувати свій особистий інтерес. Сфери та способи його реалізації з часом змінюються під впливом нових, опанованих людьми ресурсів, розвитку самого суспільства, науково-технічного прогресу чи нових знань. Знання, організаційні та технологічні ресурси, якими оволоділо людство на останньому етапі розвитку економіки, досягнули такого потенціалу, що відкрило перед ним не лише надвисокі можливості щодо вирішення гострих проблем, які турбували суспільство протягом багатьох тисячоліть, але й формують небезпеку монополізації цих надпотужних інструментів, загострюють суспільні суперечності, загрожують втратою людьми звичних свобод і приватності, а також експонентним зростанням частки зайвих людей і навіть цілих країн у глобалізованій світовій економіці.

2. Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Проблеми, що постають, зумовлюють інтерес до досліджень процесів трансформацій економіки, особливо сучасної, з боку багатьох зарубіжних і вітчизняних вчених. У той же час зміни, що розгортаються в масштабах глобалізованої економіки, настільки багатогранні і швидкоплинні, що сфери, які потребують вивчення постійно зростають. Зокрема, вже визріла потреба нового осмислення суті сучасної економіки не як ринкової, а як капіталістичної, нового розуміння таких понять, як «риннок», «ліберальна економіка», «постіндустріальна економіка», «глобалізація» та інших, які були б уже переосмислені через власний досвід, не зазнаючи спотворень інтерпретаціями в рамках чужих інтересів. Цінний аналіз спрямованості трансформацій в економіці до сьогодні здійснювали Жак Атталі у праці «Коротка історія майбутнього», Валентин Катасонов у «Капіталізм: история и идеология денежной цивилизации», Ніл Фергюсон в «Еволюція грошей. Фінансова історія світу», Мануель Кастельс в «Інформаційна епоха: економіка, суспільство і культура», Даніел Белл у «Прихід постіндустріального суспільства», Елвін Тоффлер у «Третій хвилі», а також такі українські вчені, як Володимир Ільїн у «Фінансова цивілізація», Богдан Андрушків у «Наративи з проблем формування інституційних засад Економічної Конституції України», Богдан Данилишин та Вікторія Микитенко у «Макросистемна еволюція економіки України» і т.д.

Західні вчені, які вивчали тенденції, що розгортаються в економіці, здійснювали свій аналіз з позиції суспільств, які досягнули певних успіхів у розбудові власного благополуччя, а науковці з Російської Федерації – часто з позиції переосмисленого радянського досвіду, в якому панує критика західної економічної практики і відсутність конкурентоспроможних альтернатив. Українська економічна наука у найближчий час має дати відповіді на те, як вписатись у постіндустріальну глобалізовану світову економіку країні з низьким рівнем капіталізації, з невідлагодженим механізмом науково-технічної модернізації у той час, коли в країнах-лідерах вже розгортається процес переходу до шостого технологічного укладу, економіка якого буде спроможною перетворити усе виробництво попередніх укладів у нерентабельне.

3. Невирішені раніше частини загальної проблеми.

У зв'язку зі зростанням напруги у боротьбі за місце кожної країни у міжнародному поділі праці на сучасному етапі загострюється потреба у розкритті

рушійних сил економічних перетворень, виявлення доступних і дієвих інструментів, які могла б використати Україна для власної модернізації та виявлення сфер, на перетвореннях яких слід першочергово зосередити свої зусилля.

4. Постановка завдання.

Надшвидка динаміка змін у глобалізованій економіці актуалізує потребу перед українським суспільством не менш швидкого формування адекватного розуміння особливостей, спрямованості, швидкості, масштабів трансформацій, що охопили світову економіку, у зв'язку з чим постає потреба у найкоротші терміни розроблення довготривалої стратегії модернізації економіки країни і досягнення синхронізації дій влади, бізнесу та креативного класу задля досягнення конкурентоспроможності господарства країни у трансіндустріальній економіці вже осяжного майбутнього.

5. Виклад основного матеріалу.

Еволюція економіки протягом останніх століть супроводжувалась зростанням її ролі в організації та функціонуванні людського суспільства. Економічна матриця розвитку зумовила революційні зміни у всій системі життєдіяльності суспільства, способі мислення людей, формуванні їх життєвих пріоритетів. Ключова, суспільно визнана мета економіки, полягає у забезпеченні виробництва якомога більшої кількості найрізноманітніших благ, які б якомога повніше задовільняли потреби людей. Під впливом суспільного запиту сформувалась тенденція до постійного розширення спеціалізованих підрозділів в економіці. У процесі розвитку економіки урізноманітнювався не лише перелік сфер її діяльності, спричинюючи ускладнення її структури по горизонталі, але й одночасно формувалась ієрархія відносин між ними по вертикалі. Деякі нові сфери діяльності в економіці, фактично, поставали в якості надбудов, або ж своєрідних нових поверхів, на яких утверджувались свої особливі правила, закони, пріоритети і стратегії. Між різними ярусами економічної діяльності розвивались асиметричні відносини, в яких верхні рівні хоч і залежали від процесів, що розгортаються на нижніх, проте зворотний вплив завжди виявлявся значно більшим.

Історія утвердження економікою свого домінуючого становища у суспільстві розпочалась з часу, коли люди виявили, що є дієвіші способи виробництва нових благ ніж їх мускульна праця. Таким переломним моментом стало відкриття капіталу, як ефективного засобу досягнення бажаного економічного результату. «Капітал» у буквальному перекладі з латині означає «голова» – «голова великої рогатої худоби» [2, с. 40]. У процесі випасу худоби первісні пастухи, докладаючи мінімальні зусилля зі свого боку, виявляли, як під час споживання їжі у тварин зростала вага, прибувало молоко і, крім того, вони ще й періодично розмножувались [5, с. 512-515]. Відкриваючи згодом аналогічні процеси примноження благ (формування доданої вартості) в інших видах своєї діяльності, терміном «капітал» стали позначати не лише стадо великої рогатої худоби, але й все, що забезпечувало процес самозростання вартості, благ, багатства.

На першому, аграрному етапі розвитку економіки в якості капіталу розглядались, окрім тварин, ще також земля, люди (раби, кріпаки), а під його кінець – торгові шляхи. Відповідно і велась боротьба за оволодіння ними і примноження їх. В індустріальний період, коли в економіці чільне місце зайняла промисловість, роль головного капіталу стала відігравати техніка [9, с. 659-672]. На цьому етапі фокус зацікавленості був зміщений на розвиток науки і техніки, від чого у найбільшій мірі почала залежати можливість збільшення кількості та якості інструментів примноження благ (багатства) [8, с. 381-395]. Нова парадигма розвитку економіки не просто змінила напрямок прикладання головних зусиль у суспільстві, але й виявила,

що новий вид діяльності, в силу опанованих ним більш потужних ресурсів, спричинив узалежнення від себе як сільського господарства, так і інших сфер функціонування суспільства включно з політикою, ставши поштовхом для буржуазних революцій. Залежність аграрного сектору полягала у тому, що за допомогою сільськогосподарської техніки, яку виробляла, сформована в результаті індустріальної революції промислова галузь, з'явилися можливості виробляти в рази більше, ніж за допомогою ручних засобів праці. Таким чином, промисловість постала не лише як нова галузь, але також як нова домінуюча сфера виробництва або ж як другий поверх економіки.

Паралельно з промисловим капіталом зростав і набирив ваги в економіці фінансовий капітал. Фінансовий капітал має дві основні складові – гроші та цінні папери. Гроші самі по собі капіталом не є, оскільки знаходячись у когось на зберіганні, не забезпечують його власникові додатковий дохід. Для того, щоб гроші могли його приносити або ж перетворились на капітал, підприємливі особи (лихварі) стали давати їх в ріст, позичаючи під проценти. Гроші, якщо вони з дорогоцінних металів, у статичному стані перетворюються у скарб, що було панівною практикою на початковому етапі розвитку економіки, а в динамічному, формуючи грошовий потік, – у капітал.

Процес трансформації грошей у капітал був започаткований ще до нашої ери, але суворі заборони на цей вид діяльності в епоху Середньовіччя у багатьох країнах світу позбавив їх здатності, на певний час, приносити додаткові прибутки своїм власникам. Ситуація змінилась з буржуазними перетвореннями, спочатку на Заході, а згодом у всьому світі. Відтоді банки розгорнули процес акумулювання у своїх руках заощаджень домашніх господарств, перетворюючи їх на інвестиції для виробничих галузей, які вже безпосередньо створюють блага, примножуючи суспільне багатство. Ще у середині XIX ст. Карл Маркс доводив, що додана вартість формується у сфері матеріального виробництва, після чого вона ділиться між трьома, згідно з його аргументами, рівнозначними сторонами – промисловцями, торговцями та банкірами. Однак вже на початок XX ст. все рельєфніше виявлялись переваги банківського капіталу над усіма іншими. Відсотки на позики, особливо у поєднанні з практикою надання кредитів на основі часткового резервування, відкрило можливість помітного збільшення одержання доходів, ніж це можливо у сільському господарстві, промисловості чи торгівлі. Більш швидкий темп росту доходів перетворив фінансовий сектор під кінець XX ст. у панівну сферу економічної діяльності, що сформував вже третій поверх сучасної економіки, остаточно підпорядкувавши своєму впливові виробничі галузі. Фінансовий сектор в силу своєї надвисокої прибутковості у процесі взаємодії з реальною економікою виявив якості ефективного механізму викачування коштів з неї, доводячи після кожної наступної кризи до руйнівних збитків все нових суб'єктів господарської діяльності і зосереджуючи у своїх руках щоразу більшу частку матеріальних активів виробничих галузей. Зручним механізмом для такого дрейфу власності з рук господарників у руки фінансистів став ринок цінних паперів, який на момент свого зародження видавався корисним для суспільства винаходом [7, с. 125-137].

Новий різновид капіталу у формі цінних паперів набував поширення, оскільки виявляв якості ефективного інструменту акумулювання тимчасово вільних коштів задля їх вкладання у ті види діяльності, які інвесторам видавались потенційно прибутковими. За посередництвом фінансових інститутів заощадження суб'єктів ринку трансформуються в інвестиції у виробництво чи торгівлю, що дозволяло економічним одиницям помітно розширювати свою діяльність. Остаточне підпорядкування фінансовим капіталом нефінансових секторів забезпечили фондові ринки. Масштабне розповсюдження на ринку цінних паперів дозволило фінансистам у короткі терміни перетворити підприємства і господарства виробничих галузей в об'єкти спекуляцій на біржах. Після великого переділу капіталу в користь банкірів фінансисти набули

можливості одержувати прибутки не лише від позичкового проценту, але й вже від привласнення доданої вартості безпосередньо у виробничих галузях. Масове розповсюдження цінних паперів, над випуском і обігом яких суспільство втратило контроль, спричинило формування паралельної дійсності, яка хоч і виросла на базі реальної економіки, проте з часом перестала адекватно її відображати, залежати від рівня ефективності її функціонування чи коливань попиту на ринку на вироблену продукцію. Головна роль на цьому етапі остаточно перейшла до фондових бірж, дохідність торгів на яких перевершила в рази сферу виробництва благ. На перших етапах розбудови фінансового сектору вплив грошей і цінних паперів на матеріальне виробництво обмежувався його обслуговуванням та забезпеченням додатковими ресурсами. Коли ж в економіці її третій ярус розрісся до гіпермасштабів, він трансформувався у малозалежний від процесів у господарській сфері вид діяльності. Можливості фінансового сектору, що відкрились на сучасному етапі, спричинили переорієнтування грошових потоків (грошового капіталу) з обслуговування процесу виробництва благ у спекулятивний бізнес у віртуальності, що супроводжувалось руйнуванням інвестиційного процесу в реальній економіці, в якій створюється реальне, а не цифрове багатство.

Зростання впливу фінансового сектору вирішальним чином було обумовлене бурхливим розвитком інформаційних технологій, завдяки яким світова економіка набула глобального характеру, почавши функціонувати як єдине ціле в масштабах усієї планети. Інформаційні та комунікаційні технології сформували нову інфраструктуру, яка наповнила світову економіку новим змістом. Завдяки розгалуженій інформаційній мережі відбувся процес розбудови зв'язків між різними суб'єктами економічної діяльності з різних країн та узгодження дій між ними. Глобалізація економіки стала наслідком інформатизації, надавши нової якості світовій економіці – взаємозалежності і синхронності. В інформатизованій і глобалізованій економіці управління рухом капіталів почало здійснюватися безперестанно в режимі реального часу. Механізм синхронізованих безперервних торгів сформували потоки фінансових капіталів у глобалізованому світі в інформаційній мережі, які все більше унезалежнювались від функціонування локальних господарських комплексів окремих країн. Гроші у формі потоків, за умов інформатизації найбільш повно втілили у собі якості капіталу, оскільки дозволили їх «регулювальникам» з мінімальними зусиллями стабільно одержувати значні прибутки, незважаючи на циклічні проблеми в нефінансових секторах економіки [4, с. 356-362].

У глобалізованій інформаційній економіці відбулись зміни в оцінці продуктивності та розумінні її джерел. На індустріальному етапі у підвищенні продуктивності орієнтувались на збільшення інтенсивності використання промислового капіталу, економнішого використання енергетичних та інших природних ресурсів, зростання ефективності менеджменту, підвищення рівня кваліфікації працівників. Однак з переходом економіки на інформаційну стадію та з глобалізацією процесів, що в ній розгорнулись, критерії продуктивності зазнали змін. Статистика почала виявляти зниження показників продуктивності при переході економіки на інформаційний етап розвитку, що видавалось парадоксальним, адже саме від її зростання протягом тривалого часу залежало збільшення рівня життя [4, с. 82-104]. Зниження показників продуктивності на новому етапі технологічного розвитку виявилось парадоксальним лише в рамках панівних, до останнього часу, підходів сприйняття економіки. Насправді жодні економічні структури не керуються потребою впровадження передових техніки і технології у виробничий процес заради розвитку прогресу чи бажанням збільшувати продуктивність своєї діяльності задля зростання її показників. Єдиним незмінним мотивом у суб'єктів економічної діяльності є прагнення забезпечувати прибутковість, засобом досягнення якої не обов'язково є підвищення

продуктивності виробничого процесу. Значно кращі результати зростання прибутковості на сучасному етапі техніко-технологічного переозброєння економіки досягаються у сфері ефективно організованої торгівлі товарів, послуг, цінних паперів тощо на глобалізованих ринках, які завойовуються більш результативно за допомогою новітніх інформаційних та комунікаційних технологій. У новій економічній реальності лише добра поінформованість забезпечує досягнення синергії взаємодії різних структурних підрозділів і напрямків діяльності, забезпечуючи високу результативність бізнесу, без чого доводиться боротись лише за обмежені ресурси локальних ринків [4, с.82-100].

Інформаційна революція привнесла у функціонування економіки технології оброблення надвеликих масивів даних у все більш складних системах, що стало основою для нового етапу – запровадження вже самокерованих технологій. На сьогодні, вже підійшли впритул до широкого застосування інформаційної техніки, здатної без оперативного втручання людей, здійснювати ефективне управління складними системами, такими як глобальна економіка. Надпотужні сучасні інформаційні системи значною мірою вже володіють здатністю узгоджувати інтереси та дії різних складових частин між собою, а також робити надшвидкий і максимально ефективний вибір без участі людей.

Оскільки доходи у значній мірі залежать від швидкості обігу капіталу, на третьому ярусі економіки розгорнувся процес зростання темпів транскордонних трансакцій, які досягли такого рівня динаміки, коли один і той самий капітал переміщується в один та зворотний бік вже навіть за секунди [4, с. 403-405]. Від швидкості трансакцій, яку забезпечують запрограмовані на миттєвість прийняття рішень інформаційні машини, все більше залежить одержання чи втрата значних сум. Новітні інформаційні технології дозволили сформувати глобальний ринок фінансових капіталів у віртуальній мережі, який досягнув здатності миттєво реагувати на будь-які зміни на ньому навіть у найвіддаленіших куточках світу.

На сучасному етапі грошовий капітал віртуалізується, набуваючи цифрової, абстрактної форми, який за допомогою математичних алгоритмів, закладених у принципи роботи обчислювальних машин, здатний забезпечувати злагоджену організацію та управління ледь не всіх процесів життєдіяльності у суспільстві. Зростання кількості контрольованого фінансовими структурами грошового капіталу супроводжується зосередженням у них влади над глобалізованою економікою світу. З іншого боку, фінансовий капітал, здійснюючи визначальний вплив на світовий розподіл ресурсів все в менше контролюється національними державами. Жодна інша форма капіталу не здатна на сьогодні конкурувати з грошовою у всеосяжності, всепроникності, глобальності впливу на кожну країну зокрема і людство в цілому.

Виявлені тенденції вказують на те, що світ увійшов у період швидкої концентрації влади над світовою економікою у руках тих, хто контролює фінансові потоки, що може завершитись або «банківським соціалізмом», за термінологією німецького вченого Рудольфа Гільфердинга, або ж становленням глобального панування єдиної світової фінансової транснаціональної супермонополії, яка може виявитись у перспективі чи не єдиним у світі роботодавцем для всіх. Перший голова «Європейського Банку Реконструкції та розвитку» Жак Атталі доводив, що гроші це не лише засіб купівлі-продажу чи нагромадження багатства, але також інструмент організації найдосконалішого суспільства. З іншого боку, російський економіст Валентин Катасонов вбачає у цьому процесі швидше загрозу встановлення диктатури банків.

Якщо на індустріальному етапі розвитку, коли пріоритетними формами капіталу стали техніка і наука, економіка зуміла підпорядкувати своїй стратегії політичну владу, то на постіндустріальному, де запанував фінансовий капітал, відбулась знову

переорієнтація суспільства на владу як системоформуючий фактор. Постіндустріальна влада, на відміну від доіндустріальної, виявляє себе як непублічна і невідконтрольна громадському контролю, зорієнтована на панування не над окремими територіальними чи галузевими сегментами, а над потоками, що зв'язують всі економічні одиниці світу в єдине функціональне і глобалізоване ціле. При цьому постіндустріальна влада охоплює своїм впливом не лише публічну сферу функціонування суспільства, але й володіє здатністю проникати у найдрібніші закутки приватного життя людей [5, с. 162-164]. Виробничий підрозділ економіки у новій дійсності з локомотива розвитку людської цивілізації перетворюється в об'єкт визискування ресурсів, як грошових, так і майнових.

Вивчення мотивів соціально-економічної активності людей дало змогу виявити, що коли матеріальні потреби у них вже максимально задоволені, то люди схильні переорієнтовуватись на опанування грошовим капіталом. Існують межі здатності людей одержувати задоволення від матеріальних благ і безтурботного володіння (розпорядження) ними, після досягнення чого додаткові їхні порції приносять все менше задоволення. Як наслідок, при досягненні перенасичення матеріальними благами та ресурсами їх одержання, процес нагромадження капіталу переорієнтовується з оволодіння виробничими активами на опанування знаковим, переважно грошовим капіталом. Грошовий капітал у формі потоків функціонує в режимі постійного нагромадження, причому за рахунок зменшення його частки в реальній економіці. Як виявив ще до нашої ери древній грецький мислитель Аристотель - верхньої межі насичення грішми не існує. Гроші постають, з одного боку, як «м'яка» влада, проте з іншого, - як тотальна, всеосяжна, всепроникна стихія, математичні алгоритми функціонування якої не дають жодних шансів з нею домовитись, коли хтось з якихось причин не забезпечує вчасних проплат. У сформованій на сучасному етапі глобальній фінансовій піраміді банкрутство загрожує вже не лише обмеженому колу економічних одиниць, які не витримують конкуренції з більш ефективними суб'єктами ринку, а, фактично, всім. Бізнес і майно тих, хто функціонує на нижніх ярусах економіки, запрограмовані логікою викачування грошових ресурсів з реальної економіки переходити під контроль власників фінансового капіталу.

Втрата на певному етапі зв'язку між вартістю цінних паперів та ефективністю виробничої діяльності господарських одиниць стала джерелом появи новітніх економічних криз, які руйнують реальну економіку і демотивують інвесторів у здійсненні капіталовкладень в неї. Банкрутства господарських одиниць, які з певною періодичністю охоплюють економіки різних країн світу, все частіше відбуваються не через проблеми з продуктивністю їх виробничої діяльності чи ефективністю їх дій на ринку, а через процеси, що розгортаються на фінансовому ринку [6, с. 119-129]. Спостерігається руйнування моделі поведінки економічних одиниць та окремих людей, що зорієнтована на інвестування виробничої діяльності та перенацілювання на одержання «швидких грошей». Економіка господарювання заміщується різновидом азартних ігор у сфері фінансів.

Фінансовий сектор виявився надприбутковим в умовах інформатизації, в якому зосередився на порядок більший ресурс, ніж в реальній економіці, який з плином часу все менше використовується для розбудови виробничої сфери діяльності, а все більшою мірою впливає на неї деструктивно, руйнуючи її. На сьогодні обсяг цінних паперів в рази перевищує сукупний валовий продукт економіки світу, ставши причиною наростання незбалансованості фінансових ринків, що загрожує зруйнувати злагоджений механізм функціонування виробничих галузей у глобальних масштабах [3, с. 506]. Одержання надвисоких прибутків у віртуальній сфері без створення нової вартості в реальній економіці набуло настільки значних масштабів, що

цей процес стає все важче контролювати навіть з допомогою надпотужних інформаційних машин.

Через те, що фінансовий капітал відірвався від процесу створення нової вартості у реальній економіці, його стали трактувати як фіктивний. Фінансовий капітал сам по собі не створює нової вартості, нових благ, а виступає лише засобом перерозподілу доходів. Некероване зростання розмірів фінансового капіталу, яке перестало залежати від ефективності і продуктивності діяльності господарських одиниць, на сучасному етапі вже стало причиною підвищення вразливості всієї світової економіки, загрожуючи їй масштабними дестабілізаціями. Незважаючи на те, що у фінансовій сфері не створюються жодні реальні цінності, він на нинішній час акумулював у собі найбільші інвестиційні ресурси, які перевищують в рази вартість всіх товарів і послуг, що виробляються у світі. На фінансовому ярусі економіка набуває ознак, які суперечать визначеній суспільством ролі, яку вона мала б виконувати - виробляти блага задля задоволення потреб суспільства.

Процеси, що охопили сучасну економіку, стали результатом конкурентної боротьби різних суспільних груп за збільшення частки своїх доходів, за зростання впливу у бізнес середовищі та політиці. Як наслідок - монополізація у фінансовому секторі в глобалізованій економіці світу.

На попередньому етапі розвитку монополізація у сфері матеріального виробництва у XX ст. у багатьох країнах світу спричинила не лише наростання соціальних контрастів і суперечностей, але й супроводжувалась зростанням прагнення монополістів монополізувати і політичну владу. Там, де вдавалось досягати монополізації економічної і політичної влади, встановлювались тоталітарні режими, які й втягнули людство у той час до світової війни. Після її катаклізмів на рівні окремих держав почали реалізовувати цілеспрямовану політику щодо недопущення монополізації ринку і свідомого підтримування функціонування конкурентного механізму у сфері виробництва благ. Досвід минулого століття розкриває загрози монополізації, які постають перед людством, проте ще не дає відповіді, як інститутам локальних держав опанувати процеси у глобальній мережі, від функціонування якої всі країни залежні, а правлячі в них еліти ще й одержують від співпраці з регулювальниками грошових потоків помітний зиск. У той же час перемога промислового капіталу над фінансовим не лише здатна відкрити можливості більш швидкого переходу до шостого технологічного укладу (безлюдного виробництва), але й загрожує спричинити збільшення армії зайвих людей на планеті в рази. Лише продумана державна стратегія економічного розвитку країни, цілеспрямована робота у напрямку інформатизації національного виробничого капіталу, державного забезпечення безпроцентного кредитування інноваційної діяльності, які б забезпечували процес якісної капіталізації країни, розрахована на десятиліття наперед, здатні забезпечити успішне проходження українським суспільством усіх майбутніх випробувань [1, с. 279]. Завдяки впровадженню в практику життя революційної ідеї Френсіса Бекона щодо пов'язання науки і ремесла в єдину систему у комплексі із сприятливою для інноваторів системою кредитування технічних інновацій відбулась перша індустріальна революція в Британії у кінці XVIII ст. Завдяки концентрації нового технологічного знання в одному місці і взаємозбагаченню різних його напрямків, а також досягнення синергії у взаємодії між осередками інновацій, комерційно зорієнтованим виробництвом і органами влади у сфері впровадження нових технологій у практику життя дозволили США у XX ст. при цілеспрямованому управлінні цим процесом урядом цієї країни, здійснити першу інформаційну революцію в Каліфорнії. Ринок - це не засіб забезпечення справедливості, гарантування для всіх добробуту чи багатогранного прогресу економічних одиниць, а поле ведення конкурентної боротьби за одержання прибутків і далеко не завжди чесних. При цьому

перемагають у конкурентній боротьбі ті, хто нагромаджує більший, динамічний і лабільний капітал, що досягається за рахунок синхронізації дій різних господарських, управлінських структур та креативної частини суспільства. У той же час майбутнє належатиме не найвправнішим у рентних технологіях, а тим, хто стане лідером у підвищенні якості людського капіталу та в удосконаленні виробництва найнеобхідніших для суспільства благ. Тому система оподаткування має націлюватись на стимулювання інвестування виробництва, яке має стати помітно вигіднішим видом діяльності для бізнесу, ніж будь-які форми ренти. Враховуючи, що темпи перетворень у світі надшвидкі, а ресурси для модернізації в Україні вкрай обмежені, варто зосередитись на галузях, яким країна може швидше допомогти вийти на передові позиції. Однією з галузей, що має найкращі можливості стати локомотивом перетворень в Україні є АПК модернізований інформаційними технологіями. Сама ІТ-сфера, без прив'язки до національного виробництва, це шлях до експлуатації інтелектуального потенціалу України іншими країнами. Або ж це інша форма відтоку мізків без міграції українців в інші країни.

6. Висновки та перспективи подальших досліджень в даному напрямку.

Сучасний інформатизований і глобалізований фінансовий сектор набув ознак квазіекономіки, яка зорієнтована вже не стільки на забезпечення прибутками тих, хто здійснює контроль потоків, скільки на розширення та поглиблення впливу лідерів фінансового бізнесу навіть на найдрібніші форми економічної активності. Фактично, інформаційно-глобально-фінансова стадія розвитку економіки має всі ознаки глухого кута, вихід з якого буде вкрай болісним і проблематичним. Символи (гроші, цінні папери) реальності, які втрачають зв'язок з дійсністю, приречені на втрату свого системоформуючого значення, що закономірно спричинює розгортання руйнування економічної системи, яка на їх основі була розбудована.

Одночасно слід звернути увагу на те, що фактор обмежених ресурсів планети, з одного боку, і необмежених споживацьких запитів обивателів, озброєних надпотужною технікою, можливості якої зростають за експонентною траєкторією, з іншого, несуть для майбутнього людства не менші загрози, ніж монополізація капіталів, економічних ресурсів і політичної влади. Тому варто приділити увагу у подальших дослідженнях зв'язку морального здоров'я суспільства та економічного благополуччя, а також підвищенню ефективності менеджменту.

Author details (in Russian)

ИЗМЕНЕНИЕ ПАРАДИГМ РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ, ГОСПОДСТВУЮЩИХ ФОРМ КАПИТАЛА И НОВЫЕ ВЫЗОВЫ СОВРЕМЕННЫХ ТРАНСФОРМАЦИЙ

Богдан Андрушків

Тернопольский национальный технический университет имени Ивана Пулюя,
ул. Русская, 56, г. Тернополь, 46001, Украина
e-mail: andrushkiv.bohdan@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4897-5539>

Виктор Грушко

Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка
ул. М. Кривоноса, 2, г. Тернополь, 46027, Украина
e-mail: grushko.vs@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5585-0588>

Аннотация. В статье исследована системоформирующая роль капитала в функционировании экономики, его эволюция и влияние господствующих форм на изменение места экономики в жизнедеятельности общества. Раскрыты причины изменений парадигм развития экономики, влияния разных сфер экономической деятельности под влиянием переориентаций на накопление новых форм капитала. Выявлены тенденции в информатизированной и глобализированной мировой экономике, которые решающим образом определяют возрастание монополистических тенденций и

одностороннее увеличение зависимости производственных отраслей от процессов, которые развиваются в финансовой сфере. Проанализирована трансформация экономики с производственных приоритетов в разные формы быстрого обогащения без необходимости создания реальных благ. Установлено обострение противоречий между производственными отраслями и финансовым сектором, между информатизированными и неинформатизированными подразделениями экономики, между теми, чья квалификация будет востребованной на информатизированном производстве, и теми, чей труд в новой экономике уже не будет нужен.

Раскрыто процесс иерархизации, который разворачивается в экономике между разными отраслями и сферами деятельности под влиянием разных темпов накопления капиталов. Произведен анализ существующих механизмов накопления капиталов в разных структурных подразделениях экономики. Выявлены причины разной динамики накопления капиталов разными составляющими экономики. Установлена неспособность рыночного механизма обеспечивать развитие и функционирование экономики в направлении расширенного воспроизводства необходимых для общества благ. Раскрыто влияние информационных технологий на глобализационные процессы в мире и их связь со снижением производительности экономики на этом этапе развития. Установлены реальные мотивы субъектов экономической деятельности, которые изменили парадигму экономического поведения людей на постиндустриальной стадии. Выявлено влияние желания обеспечения максимизации прибыльности как фундаментальной движущей силы экономического поведения, которая обеспечила изменения в длительной и стойкой тенденции, ориентированной на возрастание производительности в хозяйственной деятельности.

Ключевые слова: капитал, информатизация, глобализация, финансиализация, монополизация, рента, технологическая революция.

Author details (in English)

CHANGES IN THE ECONOMIC DEVELOPMENT PARADIGMS, DOMINANT FORMS OF CAPITAL AND NEW CHALLENGES OF MODERN TRANSFORMATIONS

Bohdan Andrushkiv

Ternopil Ivan Puluj National Technical University,
56 Ruska str., 46001 Ternopil, Ukraine
e-mail: andrushkiv.bohdan@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4897-5539>

Viktor Grushko

Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
2 M. Kryvonosa str., 46027, Ternopil, Ukraine
e-mail: grushko.vs@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5585-0588>

Abstract. The system-forming role of capital in the functioning of the economy, its evolution and the influence of its dominant forms on changes in the place of the economy in society are examined in the article. The reasons for the change of the economic development paradigms, the influence of various spheres of economic activity under the influence of reorientations on the accumulation of capital's new forms are identified. The tendencies in the informatized and globalized world economy are revealed, which determine the growth of monopolistic tendencies and unilateral dependence of the productive branches on the processes developing in the financial sphere. The transformation of the economy from production priorities to various forms of rapid enrichment without the need to create real goods is analyzed. The aggravation of contradictions between manufacturing industries and the financial sector, between informatized and non-informatized components of the economy, between those whose qualifications will be needed in computerized production and those whose work in the new economy will no longer be needed.

The process of hierarchization that unfolds in the economy between different industries and spheres of activity under the influence of different rates of capital accumulation is revealed. The analysis of the existing mechanisms of capital accumulation in various structural divisions of economy is made. The reasons for the different dynamics of capital accumulation by different components of the economy are identified. The inability of the market mechanism to ensure the development and functioning of the economy in the direction of expanded reproduction of the production of goods necessary for society is determined. The influence of information technologies on globalization processes in the world and their connection with the decrease in economic productivity at this stage of development is revealed. The real motives of economic entities that have changed the paradigm of economic behavior of people in the post-industrial stage have been established. The influence of the aim to maximize profitability as a fundamental driving force of economic behavior is revealed, which has provided changes in the long-term and sustainable trend focused on productivity growth in economic activity.

Key words: capital, informatization, globalization, financialization, monopolization, rent, technological revolution.

Appendix A. Supplementary material

Supplementary data associated with this article can be found, in the online version, at <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2020/20abmvst.pdf>

Funding

The authors received no direct funding for this research.

Citation information

Andrushkiv, B. & Grushko, V. (2020) Zminy paradyhm rozvytku ekonomiky, panivnykh form kapitalu ta novi vyklyky suchasnykh transformatsii [Changes in the economic development paradigms, dominant forms of capital and new challenges of modern transformations]. *Sotsialno-ekonomichni problemy i derzhava* [Socio-Economic Problems and the State] (electronic journal), Vol. 23, no. 2, pp. 34-45. Available at: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2020/20abmvst.pdf>

Використана література:

1. Грушко В. Еволюція капіталу та економізація геополітичної реальності. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2019. Вип. 2 (21). С. 271-281. URL: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2019/19gvsegr.pdf>. DOI: <https://doi.org/10.33108/sepd2019.02.271>
2. Де Сото Ернандо Загадка капіталу. Чому капіталізм перемагає на Заході і ніде більше / Ернандо де Сото. – К.: Наш формат, 2017. – 232 с.
3. Ільїн В. В. Фінансова цивілізація / В. В. Ільїн. – К.: Книга, 2007. – 528с.
4. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / Мануэль Кастельс. — М.: ГУ ВШЭ, 2000. — 608 с.
5. Катасонов В. Ю. Капитализм. История и идеология денежной цивилизации / В. Ю. Катасонов. - М.: Институт русской цивилизации, 2013. – 1072 с.
6. Наративи з проблем формування інституційних засад Економічної Конституції України / За заг. ред. Б.М.Андрушківа. – Тернопіль: ТзОВ «Терно-граф», 2013. – 552с.
7. Фергюсон Ніл Еволюція грошей. Фінансова історія світу / Ніл Фергюсон. – К.: Наш формат. 2017. – 384 с.
8. Харарі Ювал Ной Людина розумна. Історія людства від минулого до майбутнього / Ювал Ной Харарі. – Харків: Клуб Сімейного Дозвілля. 2018. – 544 с.
9. Шпенглер Освальд Закат Європи: Очерки мифологии мировой истории. Т. 2 Всемирно-исторические перспективы / Освальд Шпенглер. – Мн.: ООО «Попурри», 1999. – 720 с.

References

1. Grushko, V. (2019) Evoliutsiia kapitalu ta ekonomizatsiia heopolitychnoi realnosti [Capital evolution and economization of geopolitical reality]. *Sotsialno-ekonomichni problemy i derzhava* [Socio-Economic Problems and the State] (electronic journal), Vol. 21, no. 2, pp. 271-281. Available at: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2019/19gvsegr.pdf>. DOI: <https://doi.org/10.33108/sepd2019.02.271>
2. De Soto Ernando (2017) Zahadka kapitalu: Chomu kapitalizm peremahaie na Zakhodi i nide bilshe [The Mystery of Capital: Why Capitalism Triumphs in the West and Fails Everywhere Else]. Kyiv: Our format. (in Ukrainian).
3. Ilin, V. V. (2007) Finansova tsyvilizatsiia [Financial civilization]. Kyiv: Book. (in Ukrainian).
4. Kastel's, Manuel (2000) Informacionnaâ epoha: ekonomika, obshchestvo i kul'tura [The Information Age: Economy; Society and Culture]. – Moscow: GUVŠĖ. (in Russian).

5. Katasonov, V. Ju. (2013) Kapitalizm. Istorija i ideologija denezhnoj civilizacii [Capitalism. History and ideology of monetary civilization]. Moscow: Institute of Russian Civilization. (in Russian).
6. Andrushkiv B. (2013). Naratyvy z problem formuvannya instytutynyx zasad formuvannya Ekonomichnoyi Konstytuciyi Ukrayiny [Narratives of the problems of formation of the institutional foundations of the Economic Constitution of Ukraine] / Ternopil: Ternograf. (in Ukrainian).
7. Ferhiuson, Nil (2017) Evoliutsiia hroshei. Finansova istoriia svitu [The Ascent of Money. Financial History of the World]. Kyiv: Our format. (in Ukrainian).
8. Kharari Yuval Noi (2018) Liudyna rozumna. Istorii liudstva vid mynuloho do maibutnoho [Sapiens: A Brief History of Humankind]. Kharkiv: Family Leisure Club. (in Ukrainian).
9. Shpengler Osval'd (1999) Zakat Yevropy: Ocherki mifologii mirovoj istorii. T. 2 Vsemirno-istoricheskie perspektivy [The Decline of the West: Essays on the mythology of world history. T. 2 World historical perspectives]. Minsk: OOO Potpourri. (in Belarus).

© 2020 Socio-Economic Problems and the State. All rights reserved.
 This open access article is distributed under a Creative Commons Attribution (CC-BY) 4.0 license.
 You are free to:
 Share — copy and redistribute the material in any medium or format Adapt — remix, transform, and build upon the material for any purpose, even commercially.
 The licensor cannot revoke these freedoms as long as you follow the license terms.
 Under the following terms:
 Attribution — You must give appropriate credit, provide a link to the license, and indicate if changes were made.
 You may do so in any reasonable manner, but not in any way that suggests the licensor endorses you or your use.
 No additional restrictions
 You may not apply legal terms or technological measures that legally restrict others from doing anything the license permits.

Socio-Economic Problems and the State (ISSN: 2223-3822) is published by Academy of Social Management (ASM) and Ternopil Ivan Pul'uj National Technical University (TNTU), Ukraine, Europe.

Publishing with SEPS ensures:

- Immediate, universal access to your article on publication
- High visibility and discoverability via the SEPS website
- Rapid publication
- Guaranteed legacy preservation of your article
- Discounts and waivers for authors in developing regions

Submit your manuscript to a SEPS journal at <http://sepd.tntu.edu.ua>

